

oktober uit Harlingen vertrokken, hadden te horen gekregen dat hun werk in Drente, nl. bij Smilde, slechts ongeveer twee weken zou duren. In die twee weken werd door hen, aldus een officieel rapport¹, 'ondanks dat de meesten nimmer een schop in de handen hadden gehad, voorbeeldig gewerkt . . . om maar geen reden tot klachten te geven', maar toen de twee weken om waren, werden zij vastgehouden en enkele dagen later te voet over een afstand van meer dan 20 kilometer naar Ansen bij Ruinen gevoerd waar zij 'in de stallen achter en boven de koeien' werden ingekwartierd; 'de volgende dag moest terstond gewerkt worden. Ongeveer honderd zieken,' waaronder zeer zware (longontsteking, tbc-lijders) maar het meest voetzieken, bleven achter.' Drie weken later wist een arts uit Harlingen tot zijn stadgenoten door te dringen; hij constateerde, zo schreef hij aan Seyss-Inquarts *Beaufragter* in Leeuwarden², dat 'die *Arbeitsunfähigen*. . . *sehr gut verpflegt*' werden (hier, alsook elders, waren afdelingen van het Nederlandse Rode Kruis zich met de hulp van plaatselijke medici bijzonder voor de spitters blijven inspannen), maar wat 'die *Arbeitsfähigen*' betrof, had de arts op de dag van zijn inspectie gezien,

'dass die Leute durch und durch schmutzig und verkommen waren. Fast alle hatten Kopfläuse und die meisten hatten Kleiderläuse. Die Kleider, die sie an diesem sonnigen, trocknen Tage trugen, waren nachmittags um halb fünf noch nass vom vorigen Tage. Die meisten teilten mir mit, sie könnten Nachts ihre Kleider nicht ausziehen, da sie dieselbe durch Körperwärme im Heu- und Strohlager trocknen müssten.'

Het was geen wonder dat deze Harlingers en alle anderen jegens wie van een beperkte periode van tewerkstelling was gerept, zich bedrogen achtten en wij veronderstellen dat de daardoor opgewekte speciale ergernis een van de belangrijkste factoren is geweest die menigeen er toe bracht, de stellingen te verlaten en te pogen onder te duiken, hetzij in de eigen woonplaats, hetzij elders. Eind oktober en begin november was dat drossen al zo veelvuldig voorgekomen dat de *Oberabschnittsleiter Nord* van de *Organisation Todt*, Wilhelm Blomquist (deze was van november '42 af in bezet Nederland opgetreden als vertegenwoordiger van de *Reichsjugendführer*³) op 8 november het bevel deed uitgaan dat alle spitters

¹ Aangehaald in H. H. Drost: *Harlingen in oorlogstijd* (1946), p. 119 e.v. ² Brief, z.d., van B. Bosch aan *Ministerialrat* Ross, aangehaald in a.v., p. 125. ³ In de zomer van '43 was hij naar het Oostelijk front gezonden omdat hij vóór zijn komst naar Nederland ondergeschikten had afgeranseld; toen hij in april '44 naar Nederland terugkeerde, was hij een overtuigd aanhanger van de SS-ideologie geworden.